

דניאל סטון

שישים ריבוא כתנאי בהגדרת רשות הרבים

הוצאה בשבת

אחת מל"ט מלאכות שבת היא הוצאה מרשות לרשות. מדאורייתא ישנן שתי-רשויות רשות היחיד ורשות הרבים שאסור להוציא ולהכניס מאחת לחברתה, ואסור גם לטלטל ארבע אמות ברשות הרבים.

מלאכת הוצאה נחשבת למלאכה גרועה. כלומר, שקשה להבחין בה בין האסור למותר מבחינה מהותית; כיון שלא חל שום שינוי בגוף החפץ כבשאר מלאכות שבת (תוס' שבת ב ע"א). כיון שכך גזרו חז"ל גזרות רבות כדי שלא ניכשל באיסור דאורייתא. אחת מהן היא הוספת רשות חדשה הנקראת כרמלית; שאינה לא רשות הרבים, וגם לא רשות היחיד שאין לה מחיצות כדין רשות היחיד. גזרו חז"ל שאסור להעביר מכרמלית לרשות הרבים, וכך מכרמלית לרשות היחיד; שאין הכל בקיאים בדגני מחיצות ויבואו להעביר מרשות לרשות.

רשות הרבים עצמה אינה ניתרת אלא בדלתות והוא שנעלות בלילה; ולרמב"ם אע"פ שאינן נעלות ממש (כי לדעת הרמב"ם מספיק מדאורייתא צורת הפתח ולא אתו רבים ומבטלי מחיצתא).

לכרמלית יש אפשרות תיקון אחרת מאשר מחיצות רגילות הנקראת 'צורת הפתח' "קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהם, אפילו אינו נוגע בהם אלא שיש ביניהם כמה אמות ובלבד שיהא גובה הקנים מכאן ומכאן כי טפחים ויהיו מכוננים כנגד קנה העליון" (שו"ע או"ח שסב יא). הקפת מקום ב'צורות הפתח' כאלו הופכת אותו מכרמלית לרשות היחיד; אך הדבר נכון רק בתנאי שאין בשטח המוקף חלק המהגזק כבקעה או כרשות הרבים. א"כ כדי לדון בהיתר זה הנקרא בטעות 'עירוב' צריכים אנו לדעת מהי רשות הרבים ואז נבין מתי מועיל ההיתר.

רשות הרבים וששים רבוא

"ת"ר: ארבע השויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים. וכרמלית ומקום פטור. ואיזו היא רשות היחיד? חרץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה (טפחים), וכן גדר שהוא גבוה י' ורחב ד' זו היא רשות היחיד גמורה. ואיזו היא רשות הרבים? סרטא (רש"י - מסילה שהולכים בה מעיר לעיר) ופלטא גדולה (רחבה של עיר ששם מתקבצין לסחורה) ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה. אין מוציאין מרשות היחיד זו לרשות הרבים זו ואין מכניסין מרשות הרבים זו לרשות היחיד זו; ואם הוציא והכניס בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ונסקל...". (שבת ו ע"א)

תוד"ה "כאן" (ו ע"ב) אומר שרבים כאן הם ששים רבוא, ומסתמך על

כמה מקורות ממס' עירובין שנראה לקמן. דברים אלו הם חידוש עצום שכן תנאי יסודי וחשוב זה לא הוזכר בשום מקום בגמרא.

המקור והמצריכים

כדי למצוא את המקור לדברי תוס' (ולשאר הראשונים, שיובאו בהמשך, שסוברים כמותו) עלינו למצוא את המקור לשאר תנאי רשות הרבים. "המעביר ד' אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו דומה לדגלי מדבר" (ה"ע"ב). רש"י שם כתב "וכל מלאכות שבת ממשכן גמרי מדגלי פרשת שבת לפרשת המשכן בויקהל". פרטי רשות הרבים מצויים בדף צח-צט ושם נלמד גם תנאי נוסף, רוחב שש-עשרה אמה, ממה שהיה במשכן. הראשונים גם הם למדו את תנאי רשות הרבים מדגלי מדבר; רש"י 'ולאו מפולשת היא ולא דמי לדגלי מדבר' (עירובין נט ע"ב). כך גם הסיקו הרי"ף והרא"ש בעירובין שכדי להתיר רשות הרבים צריך שהדלתות ננעלות ממש בלילה 'שעל ידי זה נתבטל ממנה שם רשות הרבים שאינה דומה לדגלי מדבר שהיה פתוח כל שעה' (שו"ע ס"ד, מ"ב סק"ל). למרות שדין זה שרשות הרבים צריכה ששים רבוא לא מוזכר בפירוש בגמ' ברור שגם הוא נלמד באותה דרך, והתורה כתבה ששים רבוא איש יצאו ממצרים. רש"י כבר הזכיר את המספר ששים רבוא, בעירובין (ו"ע"א ד"ה רשות הרבים) "רחב ט"ז אמה ועיר שמצויים בה ששים רבוא ואין בה חומה שהיה רשות הרבים שלה מכוון משער לשער שיהא מפולש דומה לדגלי מדבר".

רעיון זה שרשות הרבים צריכה ששים רבוא מצוי כבר בבה"ג שכתב "רשות הרבים דוכתא דדשיט בה שית מאה אלפי גברי בכל יומא כדגלי מדבר". והעתיקו אותו להלכה האשכול, ספר העיתים, הסמ"ג, הסמ"ה, ספר התרומה, הרוקח, האור זרוע, תוס' רי"ד, המהר"ם מרוטנבורג, הרא"ש הטור, רבינו ירוחם, האגור, ה'שלטי גבורים', ועוד ועוד (הובאו בשו"ת 'בית אפרים' סימן כו, ובשו"ת מהרש"ם).

החולקים

החולקים על דעה זו רבים גם הם ובראשם הרמב"ם שמנה מדבר כרשות הרבים בסתמא (הל' שבת יד א). וכן לא מנה ששים רבוא כתנאי לרשות הרבים, ועוד שברור שבמדבר בזמננו אין ששים רבוא. ודאי הוא שהרמב"ם לומד את תנאי רשות הרבים מדגלי מדבר, אך רק לתנאי הרשות עצמה (מקורה, ט"ז אמה ומפולש); אבל לא למנין העוברים בה. המשנה בעירובין (נט ע"א) דנה בעיר של יחיד ובעיר של רבים, רש"י ודעימיה הסבירו שעיר של רבים היא עיר שיש בה ששים רבוא, ועיר של יחיד היא עיר שאין בה ששים רבוא. אך הרמב"ם פירש עיר של יחיד - עיר שהיא קנין של אדם יחיד. גם הרשב"א פירש "עיר שבנאה היחיד לעצמו". וכן הריטב"א מצדד עם הרמב"ם וכותב שכן דעת רוב הגאונים וכן נראים הדברים. הרמב"ן כותב על סברת המצריכים ששים רבוא "ואלו דברי הבאי" (שבת נז). הר"ן, שראה את דברי רש"י ותוס' מביא את דבריהם וכותב "והן סברא לא מחוורא שלא מצינו שהזכירו חכמים ברשות הרבים דבעינן שיהו עוברים שם ששים רבוא בכל יום, ואע"פ שרש"י ז"ל מפרש כן בכמה מקומות, אם איתא אי אפשר דלא מישתמיט תלמודא לאדכורי הכי בחד דוכתא; ועוד שחכמים סתם אסרו ולא נתנו דברים לשיעורין לחלק בין כפרים לעיירות גדולות, אלא שעכשיו שנהגו בכך לא ישמעו. למי שימחה

בידן ובכיוצא בזה הנח להן מוטב יהו שוגגות ואל יהו מזידות". יש ראשונים נוספים הסוברים כך ומקשים קושיות שונות על המצריכין ששים רבוא ולא כאן המקום לפרט.

פירושים של ששים רבוא

גם לדעה המצריכה ששים רבוא, יש צורך בחקירה ועיון לגבי המספר. מי הם האנשים? מתי הם צריכים להיות? והיכן צריכים להיות? ממקור המספר נראה שרק גברים יהודים בני עשרים שנה ומעלה נמנים לששים רבוא, כפי שהיה במנין יוצאי מצרים. אך רוב הראשונים דוחים זאת ואומרים שרק את המספר אנו לומדים מיוצאי מצרים ולא את שאר התנאים.

בשבת צח נאמר שמתחת ובין העגלות היתה רשות הרבים ובודאי שלא היו שם ששים רבוא! 'משב תוס' (עירובין ו' ד"ה כיצד) "דמכל מקום היה דרכן לצאת ולבוא באותו דרך"; כלומר אין דרישה שיהיו שם ששים רבוא כל הזמן אלא שבדרך כלל עוברים שם. לגבי מקום אותם ששים רבוא כתב רש"י בכמה לשונות 'עיר שמצויין בה ששים רבוא', 'נכנסין בה תמיד ששים רבוא' וכך 'מצויין שם ששים רבוא'. הרא"ש מוסיף גם את הלשון 'בוקעין' ויש עוד כמה לשונות.

הריטב"א על המשנה בעירובין נט כתב "ורש"י ז"ל אינו מצריך שתישבו בעיר ששים רבוא. אלא שיכנסו בה ששים רבוא כאילו הכרכים והעיירות שהם פתוחים למקומות הרבה ורגילין בה סוחרים וכיוצא בהם... ומעתה כל שבתחלתה נתישבה בכרכים ושווקין גדולים להיות רוכלת העמים זו היא של רבים; ואעפ"כ רוב הגאונים ז"ל הם כדעת ר"ת ז"ל דלא בעינן ששים רבוא כלל". הרמב"ן מסביר בדעת רש"י "ושמא דעת ראשונים לומר שהאריסטריא שהיא כבושה חוץ לעיירות והולכים ממנה מעיר לעיר וממדינה למדינה עד סוף כל העולם, אין מדקדקין בה בעוברין עלה ששים רבוא דהא כולי עלמא היא; אבל בתוך העיר אין שם רשות הרבים בלי ששים רבוא דתהוי כדגלי מדבר". בחידושי הר"ן על שבת ו נמצא עוד הסבר, שצריכים דרך הראויה ומיועדת להילוך ששים רבוא אך לאו דוקא בפועל. הסברים אלו, שבעזרתם מנסים הראשונים שלא קיבלו סברא זו להבלינה, נראים דחוקים אך מהם ניתן להבין את הבעיה בהגדרת הששים רבוא ברשות הרבים.

כן כתבו מספר ראשונים שצריך שיעברו ששים רבוא בכל יום (הבה"ג, הר"ן ועוד). וכתבו אחרונים שתנאי זה אינו מדויק וזו לשון 'ערוך' השלחן 'דודאי אפילו לרש"י שמצריך שיהיה ששים רבוא, מכל מקום בדרך לא שיק לומר שיעברו בבת אחת או ביום אחד, דזהו מן הנמנעות; אלא הכוונה שדרך שם יעברו ששים רבוא במשך הזמן".

נראה שאפשר לראות בדברי ה' בית אפרים' סיכום לשיטת הסוברים שצריך ששים רבוא "ולרש"י בעינן שיהא דרך סלולה לששים רבוא המצויים שם בקירוב מקום ועוברים ושבים שם בכל עת עד שאפשר שביום אחד יעברו כולם בדרך ההוא." (תשובה כו).

פסק השו"ע

השו"ע (או"ח שמה ז) פסק "איזהו רשות הרבים? רחובות ושוקים הרחבים ט"ז אמה ואינם מקורים ואין להם חומה ואפילו יש להם חומה אם הם מפולשים משער לשער; הוי רשות הרבים. ויש אומרים שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים". מקובלים אנו שכאשר המחבר פוסק סתם וי"א הלכה כסתם, אך במקרה הצורך יש מקום לסמוך להקל כדעת הי"א; וכך כתב ה'משנה ברורה'. אך בסימון שכה פסק המחבר בסתם שמשום דרכי שלום ולמצוה מותר לשלוח מזון לאינו יהודי, ומבואר ב'בית יוסף' שהטעם הוא משום שבזמן הזה אין רשות הרבים. וכך בסימון שג כתב המחבר "והאידינא נשי דידן נהגו לצאת בכל תפשיטין ויש שאמרו דמדינא אסורות אלא כיון שלא ישמעו מוטב שיהו שוגגות ואל יהו מזידות; ויש שלימדן עליהם זכות לומר שכן נוהגות על פי סברא אחרונה שכתבתי שלא אסרו לצאת בתפשיטין לחצר שאינה מעורבת; והשתא דלית לן רשות הרבים גמור הוה כל רשות הרבים שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינה מעורבת ומותר". ניסו כמה אחרונים לתרץ שהפסקה האחרונה מ'והשתא' שייכת עדיין לדעת אותם מלמדי זכות. ויש עוד ראיות שונות בעיקר לכך שהמחבר פסק כרמב"ם.

הרמ"א, לעומת זאת, מוסיף בכמה מקומות "שכל רשויות שלנו הם כרמלית" (שכ"ו, ג). וכך פוסקים ה'מגן אברהם' והט"ז.

מחלוקת גדולה זו באה לידי ביטוי מעשי מדי שבת בכל הקהילות ישראל בענין ה'עירוב', שהרי ההיתר לטלטל על ידי היקף צורת הפתח הוא רק לכרמלית השונה מרשות היחיד רק לענין מחצות עשרה.

כבר ניסו כמה אחרונים לפסוק כרמב"ם לחומרא. ה'משנה ברורה' סיים "אין לנו כח למחות ביד המקילים וכל בעל נפש יחמיר לעצמו", והוא מתבסס על כך שמצא רוב ראשונים שסוברים כשיטה המחמירה (בניגוד לשאר הפוסקים שכתבו שהרוב הקילו). אך מעבר לכך שהמ"ב לא ראה כמה מקורות קדומים ובסיסיים (כה"ג), הרי שנמצאו עשרות ראשונים אחרים העומדים בשיטת היש אומרים.

היתר ערוה"ש

'ערוך השלחן'. לאחר דיון ארוך בשאלה כתב "על כל פנים מה מועיל האריכות הזאת אחרי שהעירובין נתפשטו ברוב ערי ישראל הרבה מאות שנה מקודם ורק על סמך היתר זה וכאילו בת קול יצא הלכה כשיטה זו; ואם באנו לעכב, לא לבד שלא יצייתו אלא נראה כמשתגעים, שדבר זה נתפשט בכל ערי ישראל ובפוסקים דהאידינא אין לנו רשות הרבים רק בערים ספורות והגדולות בעולם כמו ערי המלוכה שיש בהם ששים רבוא, אבל לא בערים שלנו. ויען כי מצוה וחובה ללמד זכות על כלל ישראל לכן שמתאי את לבי להמציא איזה היתר".

היתר זה של 'ערוך השלחן' מבוסס על הבנה חדשה בגמרות על פי דברי כה"ג. הבה"ג כותב "ואסור לטלטולי מידי בשבתא ארבע גרמידי ברשות הרבים... ולא מבעיא רשות הרבים דאורח מלכא הוא ואסור לטלטל בגויה היכא דליכא עירוב אלא אפילו מבוי...". יוצא מדבריו שיש רשות

הרבים שמהנז ביה עירוב (ולא דלתות). בשבת (צו) כתוב: "הוצאה גופא היכא כתיבא? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא: 'ויצן משה ויעבדו קול במחנה' משה היכן הוה יתיב? במחנה לוויה ומחנה לוויה רשות הרבים הוא וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתו מרשות היחיד דידכו לרשות הרבים". ויש לשאול למה צריכה הגמרא לדעת היכן היה משה? אם הרחוב מחוץ לאהלם היה רשות הרבים, נלמד מהיצאה לשם את כל עניני הוצאה מרשות לרשות? ועונה 'ערוך השלחן':

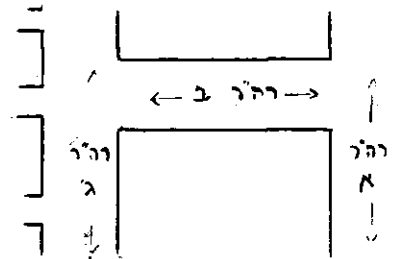
"ולכך נראה דענין רשות הרבים כן הוא דאין להיות בעיר רק רשות הרבים אחד לשני צדדי העיר; וכשמו כן הוא שזה המקום הוא רשות שכל הרבים השוכנים במקום פונים לשם ולא למקום אחר, כמו אצלם שכל הערים היו עשויות מבואות מבואות ובתוך המבואות היו הרבה חצרים ובכל חצר הרבה בתים. והיו המבואות גדורות משלש רוחות אך באמצע העיר היתה סרטיא גדולה שכל המבואות פתוחות לה והיתה מפולשת משני הצדדים; וכל מי שהיה צריך לילך לעיר אחרת בהלרח שהיה יוצא דרך סרטיא זו, ומקום אחר לא היה לו כמובן. וכן היתה פלטיא גדולה ששם כולם מתקבצים לסחורה. וזהו ששנינו בברייתא איזהו רשות הרבים? כלומר, המקום האחד שהרבים פונים לשם - סרטיא ופלטיא. אבל אם העיר אינה עשויה מבואות מבואות, אלא כל הרחובות מפולשין לארבע רוחות העולם; ומי שדר ברחוב זה יצא לעיר אחרת דרך רחוב זה, ומי שדר ברחוב אחר יצא דרך רחוב שלו, וכן כל הרחובות. ואם יכין איין מקום שיקרא עליו רשות הרבים מפני שאין מקום שכולם מתקבצים שם.

ולפי זה אתי שפיר דבדגלי מדבר לא היו מבואות אלא רחובות כשלנו... לפיכך לא היה מקום בתוך המחנה שיקרא רשות שכל הרבים הולכים שם זולת מחנה לוויה שכל ישראל היו צריכין לילך אצל משה רבינו, ונמצא דרך מחנה לוויה הוה רשות הרבים... ולפי זה אצלנו שאין אלא רחובות מפולשים ובכל עיר הרבה רחובות... ואין כאן סרטיא שכולם מוכרחים לצאת משם... וגם פלטיא אין אצלנו דהגם שבכל עיר יש שוק וחנויות מכל מקום הרי הרבה חנויות ומקומות של מסחר יש גם שלא במקום השוק... ואין דינם אלא כחצרות מפולשים או מבואות מפולשות וביכלתינו לעשות בהם עירוב ואין זה רשות הרבים שאין מערבין אותה אלא בדלתות. ועוד נ"ל דאפילו אם נאמר דלענין הוצאה לא נדונים ככרמלית אלא כרשות הרבים, לפוסקים שאינם מצריכים ששים רבוא, מכל מקום לענין זה דאין מערבין רשות הרבים אלו אלא ברשות הרבים אחד כמו סרטיא אצלם שהיתה סרטיא אחת בכל העיר, ולא בשלנו שיש הרבה סרטיאות."

בענין אחר כותב 'ערוך השלחן' "יש להסתפק בזמן הזה שרוב הנוסעים יסעו דרך מסילת הברזל והיא פשיטא דהוי רשות הרבים לכל הדעות שהרי ודאי ששים רבוא עוברים בו באיזה משך לא ארוך." אך כבר חלקו עליו בענין זה הרבה פוסקים ואמרו שהיות ותאי הרכבת הם רשות היחיד גמורה, לא יתכן שהמסילה תהיה רשות הרבים. ודברים אלה שייכים גם לכביש בימינו שכן המכוניות הן רשות היחיד. ועוד כתבו שאין כביש דומה לדגלי מדבר, שכן במדבר הלכו ברגל וגם שאין הכביש נקרא מסור לרבים שהרי אי אפשר ללכת בו מפני המכוניות ('בית אפרים', 'ישועות מלכו' ועוד). אך כפי שראינו בערה"ש וכן פסק ה'אגרות משה' (סי' קלט עמ' רמב) שאין להיתר זה של המכוניות בסיס מספיק.

בתקופה מאוחרת יותר כתב ה'חזון איש' היתר אחר המתבסס על כללי מחיצות. מדאורייתא, אם העומד מרובה על הפרוץ (רוב המחיצה נמצאת), המחיצה עדיין נחשבת שלמה; או מדרבנן, אם יש פרצה של עשר אמות ומעלה צריך לתקנה בצורת הפתח, ואז תחשב למחיצה שלמה עם פתחים בתוכה. מן התורה, מקום המוקף שלש מחיצות הוי רשות היחיד גמורה. אך מדרבנן, צריך צורת הפתח ברוח הרביעית כדי להתירו בטלטול.

בציור כזה יש לרשות הרבים ב' שלש מחיצות מן התורה שהופכות אותה לרשות היחיד מדאורייתא; היות וכך הוא אפילו יעברו רבים ברשות א' ו-ג' לא מבטלי מחיצתא, ורשות ב' נחשבת מוקפת מחיצות משלש רוחות ונתקת בצורת הפתח. חידש ה'חזון איש' שהמחיצות של רשות ב' מפרזדות גם את רשות א' ו-ג', ואם כך הרי כבר לא תהיה רשות הרבים בכל העיר, שכן גם א' ו-ג' יהיו מוקפות משלשה צדדים, וכך הלאה (המשך את המפה ובדוק).

"ויצא לנו מזה, בזמן הזה כל השווקים והרחובות שבכרכים היותר גדולים הן רשות היחיד גמורה מהתורה; דבכולן תמצא גבן אחת מוקפת ג' מחיצות והיא רשות היחיד, וכל הרחובות הפתוחות לה רשות היחיד, וכל הפתוחות לתוכן נעשין רשות היחיד; וכיון שכן הן ניתרות בצורת הפתח." (חזו"א או"ח הל' עירובין קז ס"ק ה-ז).

בנוסף להיתרים האלו, מפורש בהרבה ראשונים שלח"ר, צריכים שהדרך תהיה מכוונת ומפולשת משער לשער, ומציאות זו נדירה. ובירושלמי (עירובין א, א) מובא תנאי שהדרך תהיה מפולשת דוק לרשות הרבים, והמפולשת לכרמלית ידון ככרמלית.

לפי כל האמור, יוצא ש"ההיתר מחוור ומרווח לכרכים שלנו" (חזו"א, שם).

סלכום

ישנה מחלוקת עקרונית וסבוכה האם צריכים ששים רבוא כתנאי מתנאי רשות הרבים או לא. לרש"י וסיעתו אין רשות הרבים בלש ששים רבוא, ואילו לרמב"ם ודעימיה יש רשות הרבים בלש ששים רבוא. לכל צד יש עשרות פוסקים המצדדים בו. התנאי עצמו לא ברור ושנוי במחלוקת מיהם הששים רבוא? מקומם, ומתי צריכים אותם? רבו בזה הדעות. דבר המסבך את הסוגיא. להלכה, נפסק כשתי הדעות. לכן, למעשה, אין כח למחות ביד המקילום, בפרט שהונהג היתר זה לפחות מאז תקופת הגאונים ונוספו היתרים חדשים על ידי גדולי הדורות.

ראוי להזכיר, שגם לפי המתירים בהיקף צורת הפתח, יש צורך בעירוב חצרות, דהיינו, שכולם ישתתפו בפת (בימינו עושה זאת הרבנות שבבל מקום).

* * * *

שלשה מעידים זה על זה:

ישראל, ושבת והקדוש ברוך הוא.

ישראל והקב"ה מעידים על השבת שהוא יום מנוחה,

ישראל ושבת מעידים על הקב"ה שהוא זחגד בעולמו,

הקב"ה ושבת מעידים על ישראל.

(מדרש, מובא בתוס' חגיגה, ג')